
האוניברסיטה העברית בירושלים

סילבוס

יהודי צפון אפריקה משלהי המאה ה-19 ועד אמצע המאה ה-20 -
חברה, תרבות וזיכרון - 13209

תאריך עדכון אחרון 09-10-2021

נקודות זכות באוניברסיטה העברית: 2

תואר: בוגר

היחידה האקדמית שאחראית על הקורס: היסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו

השנה הראשונה בתואר בה ניתן ללמוד את הקורס: 0

סמסטר: סמסטר א'

שפת ההוראה: עברית

קמפוס: הר הצופים

מורה אחראי על הקורס (רכז): ד"ר דוד גדג'

דוא"ל של המורה האחראי על הקורס: davidgedg@gmail.com

שעות קבלה של רכז הקורס: בתום השיעור בתיאום מראש

מורי הקורס:
ד"ר דוד גדגא;

תאור כללי של הקורס:

קורס מבואי זה מבקש להעניק לסטודנטים מבט ממעוף הציפור על הקהילות היהודיות בצפון אפריקה - מרוקו, אלג'יריה, תוניסיה ולוב - במאות ה-19-20. בתקופה זו התחוללו תמורות בצפון אפריקה שהשפיעו על חייהם של היהודים בהיבטים פוליטיים, חברתיים ותרבותיים. בכל מפגש נעסוק בסוגיה שתיבחן מתוך פרספקטיבה של שינוי והמשכיות. נדון בסוגיות תוך בחינת המגעים של היהודים עם חברת הרוב המוסלמית והמיעוט הנוצרי בצפון אפריקה וכן קהילות יהודיות אחרות במזרח התיכון, אירופה ואמריקה.

מטרות הקורס:

להציג בפני הסטודנטים אירועים ותהליכים - פוליטיים, חברתיים ותרבותיים - שעיצבו את חיי הקהילות היהודיות בצפון אפריקה במאות ה-19-20, תוך קריאה במחקרים ובמקורות ראשוניים וניהול דיון קבוצתי.

תוצרי למידה

בסיומו של קורס זה, סטודנטים יהיו מסוגלים:

להציג ולהסביר תהליכים חברתיים ותרבותיים שהתחוללו בקהילות היהודיות בצפון אפריקה תוך השוואה בין הקהילות השונות - מרוקו, אלג'יריה, תוניסיה ולוב. קריאה ביקורתית של מחקרים. קריאה וניתוח של מקורות ראשוניים מגוונים. ניסוח שאלת מחקר.

דרישות נוכחות (%) :

100

שיטת ההוראה בקורס: כל שיעור ישלב הרצאה, דיון במאמר וקריאה צמודה במקור ראשוני

רשימת נושאים / תכנית הלימודים בקורס:

גיאוגרפיה והיסטוריה; קולוניאליזם; מעמדם המשפטי של היהודים; הקהילה היהודית: מרחב, מבנה, כלכלה; משפחה, נשים וילדות; שפות היהודים; היצירה הרבנית; תרבות עממית; שירה: פיוט, שירת חול ושירת נשים; החינוך היהודי; העיתונות הרב לשונית; תנועת ההשכלה העברית; התהוותה של אליטה אינטלקטואלית פרקופונית; ספרות פופולרית בערבית יהודית; התנועה הציונית, עלייה והגירה.

חומר חובה לקריאה:

1. ספר לימוד (textbook) לקורס: חיים סעדון ופול סבאג, יהודי צפון אפריקה בעת החדשה, שנות המפנה: ממיעוט מודר למיעוט מועדף, האוניברסיטה הפתוחה 2021.
2. רומן קריאה לקורס: אלבר ממי, נציב המלח, תל אביב תש"כ.

3. מיכאל אביטבול, "אמנאציפאציה וארגון קהילתי בצפון אפריקה בראשית התקופה הקולוניאלית", פעמים 1 (1979), עמ' 32-39.
4. יוסף שטרית ודניאל שרוטר, "הרפורמות במוסדות היהודיים במרוקו בראשית השלטון הקולוניאלי: השיקולים, הכיוונים והנימוקים (1912-1919)", מקדם ומים ו (תשנ"ה), עמ' 71-103.
5. שלום בר אשר, "בתי כנסת פרטיים והורשת תפקידים דתיים (ה'שררה') במרוקו, 1672-1822", ציון נא (תשמ"ו), עמ' 449-479.
6. אליעזר בשן, הורים וילדים בהגותם של חכמי צפון אפריקה, תל אביב 2005, עמ' 150-159.
7. David Guedj, "Jeune Israël: Multiple Modernities of Jewish Childhood and Youth in Morocco in the First Half of the Twentieth Century", *The Jewish Quarterly Review* (forthcoming).
8. אהרן ממן, "התפתחויות לשוניות אצל יהודי צפון אפריקה מגירוש ספרד עד זמננו", ספונות כב (תשנ"ט), עמ' 141-190.
9. צבי זוהר, האירו פני המזרח: הלכה והגות אצל חכמי ישראל במזרח התיכון, תל-אביב תשס"א, עמ' 16-9, 364-353.
10. משה עמאר, "הספרות הרבנית במרוקו", בתוך: חיים סעדון (עורך) מרוקו: קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים, ירושלים תשס"ד, עמ' 155-170.
11. יששכר בן עמי, "פולחן-הקדושים בקרב יהודים ומוסלמים במרוקו", בתוך: מנחם זהרי, אריה טרטקובר, מיכל זנד, אברהם חיים (עורכים), הגות עברית בארצות האיסלאם, ירושלים תשמ"ב, עמ' 180-175.
12. צביה טובי, מכלה לחמות: עולמה של האישה בקהילות היהודיות בדרום תוניסיה במחצית הראשונה של המאה העשרים, ירושלים תשע"ו, עמ' 158-171.
13. יוסף שיטרית, "השירה האישית והחברתית בערבית-יהודית של יהודי מרוקו", מקדם ומים א (תשמ"א), עמ' 185-230.
14. צביה טובי ודוד גדג', "שירת נשים ציונית מלוב ומדרום תוניסיה", בין עבר לערב, י-יא (2019), עמ' 292-264.
15. חיים זעפרני, "החינוך היהודי המסורתי במרוקו", בתוך: חיים זאב הירשברג (עורך), זכור לאברהם: קובץ מאמרים לזכר ר' אברהם אלמאליח נ"ע חמש שנים לפטירתו, ירושלים תשל"ב, עמ' 139-123.
16. אהרון רודריג, חינוך, חברה והיסטוריה: "כל ישראל חברים" ויהודי אגן הים התיכון 1860-1929, ירושלים תשנ"א.
17. יוסף שרביט, "החינוך היהודי בקונסטנטין (אלג'יריה) בעידן של תמורות, 1837-1939", אסופות יד (תשס"ב), עמ' שטו-שנו.
18. הגר הלל, "העיתונות היהודית במרוקו", בתוך: חיים סעדון (עורך) מרוקו: קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים, ירושלים תשס"ד, עמ' 171-186.
19. ירון צור, "בעיות יסוד בהשכלת היהודים בארצות האסלאם: תוניסיה כמקרה מבחן", שמואל פיינר וישראל ברטל (עורכים), ההשכלה לגווניה: עיונים חדשים בתולדות ההשכלה ובספרותה, ירושלים תשס"ה, עמ' 201-222.
20. יוסף שיטרית, "מודרניות לאומית עברית מול מודרניות צרפתית: ההשכלה העברית בצפון-אפריקה בסוף המאה הי"ט", מקדם ומים ג (תש"ן), עמ' 11-76.
21. דוד גדג', "מבוא: שיח זהות, תרבות יהודית ותרבות עברית מודרנית במרוקו בראשית המאה ה-20", בתוך: דוד גדג' (עורך), החירות לבחור: שיח תרבות יהודית בין טנג'יר 1916 לירושלים 2020, ירושלים 2020, עמ' 22-33.
22. Jessica Marglin, "Modernizing Moroccan Jews: The AIU Alumni Association in Tangier, 1893-1913," *JQR*, 101 (2011), pp. 574-603.
23. יוסף יובל וצביה טובי, הספרות הערבית-יהודית בתוניסיה (1850-1950), לוד תש"ס, עמ' 28-17.

24. מיכאל אביטבול, "הפעילות הציונית בצפון אפריקה עד סוף מלחמת העולם השנייה", פעמים, 2 (תשל"ט), עמ' 65-91.
25. יוסף טובי, "היחס לשפה העברית ולימודה בתוניסיה בשלהי המאה התשע-עשרה ובמאה העשרים", בתוך: אפרים חזן וחיים סעדון (עורכים), תרשיש: מחקרים ביהדות תוניסיה ומורשתה, רמת גן 2009, עמ' 269-310
26. Daniel J. Schroeter, "The shifting boundaries of Moroccan Jewish identities," *Jewish Social Studies* 15 (2008), pp. 145-164.

חומר לקריאה נוספת:

- אליעזר בשן, נשות חיל יהודיות במרוקו: מגרוש ספרד עד המאה עשרים, תל אביב 2003.
- ג'סיקה מ' מרגלין, "הלכה יהודית במרחב ים תיכוני: פרשת צוואתו של הקאיד נסים שמאמה, 1873-1883", בתוך: אביעד מורנו ואחרים (עורכים), ההיסטוריה הארוכה של המזרחים: כיוונים חדשים בחקר יהודי ארצות האסלאם, שדה בוקר תשפ"א, עמ' 401-418.
- דוד גדג', "דיוקנאות, ארץ-ישראל והקהילה היהודית במרוקו: שלושה דימויים חזותיים בעיתון *Avenir'L Illustré*", 51-23, עמ' (ז"תשע"ו), 150-152, פעמים.
- דוד גדג', "עבריות בתנועה: הגירתן של שתי נשים מארץ ישראל למרוקו ופעילותן בשדה החינוך העברי לאומי", מסכת יב (תשע"ו), עמ' 147-174.
- יצחק אברהמי, "תהליכי דמוקרטיזציה בקהילת יהודי תוניס - מקאיד ממונה למועצה נבחרת", שורשים במזרח, א' (תשמ"ו), עמ' 37-80.
- ירון צור, סיפור תרבות - יהודי תוניסיה וארצות מוסלמיות אחרות, ירושלים, תשס"ג.
- מרים גזאביגל, שירת הנביאים: שירת הקודש של נשים מהאי ג'רבה, תוניסיה, לוד תשס"ט.
- רפאל בן שמחון, יהדות המגרב: מסורות ומנהגים במחזור השנה, ירושלים 1998.
- שלמה דשן, "עירנו אי ג'רבה" - התמודדותם של רבי כלפון משה הכהן ובני דורו על ניצני המודרנה", בתוך: אפרים חזן וחיים סעדון (עורכים), תרשיש - מחקרים ביהדות תוניסיה ובמורשתה, רמת-גן, תשס"ט, עמ' 361-382.
- שלמה דשן, צבור ויחידים: סדרי חברה בקהילות יהודי מרוקו במאות ה-18-19, תל אביב 1983.
- Aomar Boum, "Schooling in the Bled: Jewish Education and the Alliance Israélite Universelle in Southern Rural Morocco, 1830-1962," *Journal of Jewish Identities* 3:1 (2010), pp. 1-24.

הערכת הקורס - הרכב הציון הסופי:

- מבחן מסכם בכתב/בחינה בעל פה 0 %
- הרצאה 0 %
- השתתפות 20 %
- הגשת עבודה 0 %
- הגשת תרגילים 20 %
- הגשת דו"חות 0 %
- פרויקט מחקר 60 %
- בחנים 0 %
- אחר 0 %

מידע נוסף / הערות: